

แนะนำหนังสือ

วรินทร สิริพงษ์ณภัทร*
(Varintorn Siripongnapat)
ณัฐกมล ขุนทอง**
(Natthakamon Khunthong)

ว่างแผ่นดิน
ประวัติศาสตร์เปรียบเทียบ "กรุงแตก"
ในสามราชอาณาจักร
(Interregna in Comparison: Ineffective Adjustment to Changes in the 18th Century among Three Mainland Southeast Asian Kingdoms)

ผู้เขียน ศาสตราจารย์ ดร.นิธิ เอียวศรีวงศ์
พิมพ์ครั้งแรก 2564
จำนวน 200 หน้า ราคา 250 บาท
สำนักพิมพ์มูลนิธิโครงการตำรา
สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
ISBN 978-616-720-295-2

หนังสือว่างแผ่นดิน ประวัติศาสตร์เปรียบเทียบ "กรุงแตก" ของผู้แต่ง นิธิ เอียวศรีวงศ์ ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี 2564 สำนักพิมพ์ มูลนิธิโครงการตำรา สังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ได้นำเสนอเรื่องราวเปรียบเทียบในสามราชอาณาจักร

* นักวิชาการศึกษาอิสระ (Independent Educator).
** นักศึกษาปริญญาตรี คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (Undergraduate, Faculty of Education, Chiang Mai University).

มีขอบเขตเรื่องราวในการเล่าเรื่องเกี่ยวกับ “ขนบ” ของแผ่นดินมีความหมายกว่ารูปแบบและธรรมเนียมการปกครอง เพราะที่จริงคือฐานของการแบ่งสรรอำนาจและทรัพยากรในสังคม ผู้นำของ “ช่วงว่างระเบียบ” คือคนหน้าใหม่ทางการเมือง (ไม่ใช่เชื้อพระวงศ์และไม่ใช่ขุนนางระดับสูง) ย่อมเป็นธรรมดาที่จะไม่รื้อฟื้น “ขนบ” เพื่อให้ความชอบธรรมแก่ระบอบปกครองของตน ในทางตรงกันข้าม ผู้ต่อต้านผู้นำใน “ช่วงว่างขนบ” ซึ่งสัมพันธ์กับชนชั้นนำเก่ามากกว่า ย่อมพอใจที่ “ขนบ” หรือฐานการแบ่งสรรอำนาจและทรัพยากรแบบที่ตนได้ประโยชน์จะถูกฟื้นฟูกลับคืนมา มากกว่า “ช่วงว่างขนบ” ที่ปล่อยให้คนไม่มี “หัวนอนปลายตีน” ขึ้นมากุมเอาทรัพยากรและอำนาจสูงกว่าไปเสียเอง (Chiwarak 2023) กล่าวว่าหนังสือเล่มนี้เป็นการนำพาผู้อ่านออกนอกกรอบความเป็นชาติในการศึกษาประวัติศาสตร์ ซึ่งถ้าติดอยู่ในกรอบดังกล่าวมากเข้าก็จะหลงคิดไปว่าประวัติศาสตร์ชาติของตนนั้นมีความจำเพาะเจาะจงชนิดที่ไม่มีชาติใดเหมือน หนังสือเล่มนี้จึงชี้ชวนให้ผู้อ่านได้เห็นมุมมองตรงกันข้าม นั่นคือ แท้จริงแล้วไม่มีประวัติศาสตร์ของประเทศใดที่จะตั้งอยู่อย่างโดดเดี่ยวได้

สามรัฐราชอาณาจักรที่ปรากฏในหนังสือนั้นพัฒนาขึ้นมาจากการรวบรวม “รัฐแว่นแคว้น” จนครอบคลุมพื้นที่ มีกำลังเข้มแข็ง และมีฐานทางเศรษฐกิจแข็งแกร่ง ลักษณะพิเศษของรัฐราชอาณาจักรทั้งสามแตกต่างจากกลุ่มอำนาจอื่น ๆ ที่นิธิเรียกว่ารัฐแว่นแคว้นอย่างไรนั้น อธิบายอย่างละเอียดและสลับซับซ้อนผ่านเงื่อนไขต่าง ๆ นิธิสร้างคำอธิบายองค์รวมของการก่อตัวทางสังคม ซึ่งระดับการผลิต การเมืองการปกครองสังคม และวัฒนธรรม ล้วนเปลี่ยนจากรัฐแว่นแคว้น กลายเป็นรัฐราชอาณาจักร หากแต่ท้ายที่สุด สามรัฐราชอาณาจักรนี้ก็ถึงแก่การล่มสลายไปในช่วงเวลาเดียวกัน นิธิอธิบายย้อนกลับไปถึงเงื่อนไขทางโครงสร้างต่าง ๆ ที่ทั้งมีส่วนทำให้รัฐราชอาณาจักรทั้งสามพัฒนาขึ้นมา ขณะเดียวกันก็มีส่วนทำให้รัฐราชอาณาจักรทั้งสามมีจุดเปราะบาง จนไม่สามารถต้านทานพลังการทำลายตัวเองของโครงสร้างที่พัฒนาขึ้นมาได้ (Mukdawijitra 2019) การศึกษาประวัติศาสตร์ผ่านการแตกสลายของราชอาณาจักร พบว่ามีปัจจัยหลายด้านที่มีนัยสำคัญ ความเจริญจนถึงขีดสุดทั้งในด้านการค้าขายต่างประเทศและภายในความเติบโตทางเศรษฐกิจการเกษตร สร้างขุมกำลังให้แก่ราชอาณาจักรแต่กระนั้นความเจริญก้าวหน้าก็แฝงมาด้วยความสั่นไหวเบาบางคอยเกาะกินสภาพสังคมภายในให้เสื่อมโทรม เสมือนดังคลื่นสึนามิในท้ายสุดที่นำไปสู่การล่มสลายของราชอาณาจักร

เนื้อเรื่องโดยสังเขป ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 รัฐใหญ่ 3 รัฐ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ตั้งอยู่ในลุ่มน้ำอิรวดี ลุ่มน้ำเจ้าพระยา และลุ่มน้ำแดง - โขง เกิดความวุ่นวายของอาณาจักรเกิดขึ้น จนทำให้กลุ่มชนชั้นนำเดิม ระบอบเดิม ราชวงศ์เดิมต้องล่มสลายลง เรียกช่วงเวลานี้ว่า “ว่างแผ่นดิน” หรือ “ว่างระเบียบ” (Interregnum) ในช่วงว่างขนบนี้ระบอบการปกครองที่เกิดขึ้นมีความแตกต่างไปจากระบอบเดิม เช่น ผู้มีอำนาจกลายเป็นคนกลุ่มใหม่ จึงส่งผลกระทบถึงวัฒนธรรมทางการเมืองและการปกครองที่แตกต่างจากเดิม เมื่อผู้นำช่วงว่างขนบเป็น “คนนอก” ทำให้เกิดความแตกต่างของระบอบการปกครอง ศัตรูจึงมองว่าเป็น “ระบอบเถื่อน” (ไม่ต้องด้วยโบราณราชประเพณี) เท่ากับว่าการว่างระเบียบที่เกิดขึ้นจากการที่ศูนย์กลางอำนาจถูกทำลายอย่างเฉียบพลัน ด้วยเหตุนี้ กลุ่มคนที่ล้มล้างอำนาจของผู้นำในช่วงว่างขนบ จึงมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับชนชั้นนำในระบอบเก่า มีการรับอุดมการณ์ของระบอบเก่าเพื่อระดมกำลังยึดอำนาจคืนจากผู้นำในช่วงว่างขนบ เมื่อได้อำนาจคืนแล้วก็ฟื้นฟูการปกครองให้เป็นไปตามอุดมคติของระบอบเก่า โดยฟื้นฟูตำราและคัมภีร์สำคัญของลัทธิคำสอน มีการสนับสนุนนักบวชและบัณฑิตให้เล่าเรียนตำราและคัมภีร์เพื่อเลื่อนสถานะที่อยู่ในกำกับของรัฐ ทำให้คำสอนหลักมีลักษณะเป็น “ลัทธิเคร่งคัมภีร์” อันเป็นสิ่งที่ส่งผลให้รัฐสามารถควบคุมอุดมการณ์ได้ง่ายขึ้น ระบอบเก่าปรับตัวรับความเปลี่ยนแปลงในหลาย ๆ ด้านที่เกิดขึ้นไม่ทัน เป็นสาเหตุหลักที่ทำให้ต้องพังทลายลง ฉะนั้นระบอบเก่าที่ฟื้นฟูขึ้นใหม่ จึงปรับเปลี่ยนในหลายต่อหลายด้านและปัจจัยใหม่ที่เกิดขึ้นแก่ภูมิภาคคือ ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของตะวันตกเปลี่ยนไปจากเดิมที่การปฏิวัติอุสาหกรรมมีบทบาทมาก ทำให้ความจำเป็นที่ระบอบใหม่ที่เกิดขึ้นหลังช่วงว่างระเบียบต้องมีการปรับตัวมากขึ้น

รัฐราชอาณาจักร สามรัฐซึ่งเกิดช่วงว่างระเบียบครึ่งหลังของศตวรรษที่ 18 เป็นราชอาณาจักรขนาดใหญ่ที่แตกต่างจากรัฐอื่น ๆ ในภูมิภาคเดียวกัน อาจมีการแยกอำนาจจนต้องเปลี่ยนราชวงศ์หรือปราชัยแก่ข้าศึกศัตรู แต่ก็เป็นระยะเวลาไม่นานนักก็สามารถสถาปนาอำนาจเอกราชกลับคืนมาได้ใหม่ รัฐราชอาณาจักรอาศัยเงื่อนไขหลายอย่างทำให้เกิดขึ้นและดำรงอยู่ได้แตกต่างจากประเทศอื่น ๆ ซึ่งยังเป็นรัฐแว่นแคว้น รัฐราชอาณาจักรทั้งสามต่างเคยเป็นรัฐแว่นแคว้นมาก่อนแต่ด้วยเงื่อนไขบางอย่างทำให้สั่งสมอำนาจและสืบเรื่องเชิงสถาบันมาได้จนมีลักษณะที่ผลจากรัฐแว่นแคว้นกลายเป็นรัฐ

ใหญ่ซึ่งเรียกว่ารัฐราชอาณาจักร จะกล่าวในที่นี้คือหงสาวดี - อังวะ ราชอาณาจักรอยุธยา และราชอาณาจักรไดเวียด

พัฒนาการสู่รัฐราชอาณาจักร ปัจจัยสำคัญที่เกิดขึ้นระหว่างศตวรรษที่ 15 - 17 อันทำให้รัฐแว่นแคว้นพัฒนามาเป็นรัฐราชอาณาจักร อาจสรุปได้ว่า ความก้าวหน้าด้านเทคโนโลยี การกระจุกประชากรไว้ในเขตแกนกลางของราชอาณาจักร การพัฒนาการทางวัฒนธรรมหลายอย่างที่ทำให้ประชากรมีสำนึกทางชาติพันธุ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การปกครองแบบรวมอำนาจไว้ที่ศูนย์กลาง และอำนาจการควบคุมเศรษฐกิจ กล่าวคือ ปัจจัยทั้งหลายเหล่านี้มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันในเชิงเกื้อหนุนกัน

ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีด้านการเกษตร เครื่องมือการเกษตรคือ ผาลไถ ซึ่งทำให้การเตรียมดินมีประสิทธิภาพมากขึ้นเพราะสามารถพลิกดิน ชั้นล่างที่มีปุ๋ยมากขึ้นมาได้ผลผลิตจึงเพิ่มขึ้นอีกมาก ความจำเป็นที่จะย้ายไปพื้นที่อื่นจึงหมดไปและตั้งแต่ศตวรรษที่ 16 พืชจากทวีปอเมริกาหลายชนิดได้นำมาปลูกในภูมิภาค เช่น มันฝรั่ง ข้าวโพด ถั่ว พริก เป็นต้น ทำให้รัฐราชอาณาจักรขยายพื้นที่ไปยังดินแดนชายขอบยิ่งทำให้เพิ่มจำนวนประชากรและเศรษฐกิจในแกนกลางได้มากขึ้น

ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีด้านการทหาร รัฐราชอาณาจักรประสบความสำเร็จในการกีดกันไม่ให้รัฐแว่นแคว้นเข้าถึงอาวุธยุทธภัณฑ์ที่ทันสมัยจากการค้าทางเรือกับตะวันตก เพราะรัฐราชอาณาจักรได้คุมเมืองท่าที่สำคัญเอาไว้ทำให้อาวุธของรัฐแว่นแคว้นไม่สามารถเทียบได้ทั้งด้านคุณภาพและปริมาณ อาจสรุปได้ว่าปืนไฟและปืนใหญ่จากยุโรปทำให้รัฐราชอาณาจักรทั้งสามสามารถผนึกอำนาจทางการเมืองได้อย่างมั่นคงสามารถขยายตัวทางการค้าและเพิ่มประชากรได้มากเพราะมีอำนาจทางการทหารอยู่เบื้องหลัง

พัฒนาการทางเศรษฐกิจและสังคม ประชาชนจำนวนมากกระจุกตัวอยู่เขตแกนกลางเป็นบริเวณที่รัฐราชอาณาจักรสามารถควบคุมได้ทั่วถึง เช่น ตั้งอยู่ในเส้นทางคมนาคมที่สะดวกหรือพื้นที่ที่ผลิตอาหารได้มากซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้อำนาจของรัฐราชอาณาจักรแข็งแกร่ง โดยไดเวียดย้ายศูนย์อำนาจมายังบริเวณสามเหลี่ยมปากแม่น้ำแดงซึ่งเป็นทำเลที่เพาะปลูกข้าวได้ดีและขยายอำนาจมาทางใต้ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ถูกผนวกเข้ามาในวัฒนธรรมเวียดยิ่งเพิ่มจำนวนประชากรมากขึ้น ราชวงศ์ตองอูให้ความสำคัญต่อการค้าทางทะเลจึงตั้งเมืองหลวงที่หงสาวดีในทางใต้ เพื่อควบคุมเมือง

ท่าไว้ทั้งหมดแต่ในระยะหลังการค้าในมหาสมุทรอินเดียซบเซาลงจึงย้ายกลับไปที่อังวะ อยุธยาใช้ทั้งกำลังทหารการทูตและการแต่งงานเพื่อผนวกรวมรัฐต่าง ๆ ให้อยู่ใต้อำนาจทั้งหมดและยังกวาดต้อนผู้คนจากรัฐที่ทำสงครามลงมาตั้งหลักแหล่งในลุ่มน้ำเจ้าพระยาเพิ่มอีกทำให้พื้นที่ที่อยู่ภายใต้การควบคุมโดยตรงของอยุธยาน่าจะมีประชากรหนาแน่นที่สุด

การปรับปรุงโครงสร้างการบริหาร เนื่องจากเขตแกนกลางมีขนาดใหญ่กว่าเดิมจึงต้องปรับเปลี่ยนการบริหารเพื่อควบคุมประชากร เพื่อให้อำนาจของกษัตริย์มีความเข้มแข็งสามารถควบคุมประชากร เน้นระบอบการปกครองที่มีลักษณะเชิงสถาบันมากยิ่งขึ้น เช่น เมื่อจะเกณฑ์ทัพ เจ้าเมืองต้องส่งกำลังตามจำนวนเกณฑ์ที่กำหนดมิฉะนั้นจะได้รับโทษ การปรับปรุงโครงสร้างส่งผลให้รัฐราชอาณาจักรทั้งสามสามารถขยายดินแดนแกนกลางออกไปอย่างกว้างขวาง ยังสามารถกระจุกประชากรไว้ในเขตแกนกลางได้หนาแน่นด้วยเหตุที่เป็นแหล่งการเกษตรที่ใหญ่ที่สุด หรือเพราะราชธานีเป็นเมืองท่าขนาดใหญ่การปรับโครงสร้างการปกครองทำให้ประชากรเป็นกำลังทางการเมืองและเศรษฐกิจของเมืองหลวงได้ ขณะเดียวกันก็นำวัฒนธรรมไปได้กว้างขวางจนเกิดความเป็นหนึ่งเดียวกัน สามารถเก็บภาษีได้จำนวนมากจึงมีกำลังทรัพย์และกำลังคนในการสร้างความยิ่งใหญ่เหนือกว่าหัวเมืองทั้งปวง

การค้าระหว่างประเทศและการค้าภายใน นับจากคริสต์ศตวรรษที่ 15 การค้าทางทะเลในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีการเปลี่ยนแปลงสำคัญ 4 ด้าน คือ 1) เมืองท่าที่กระจายออกในภาคต่าง ๆ ตามเส้นทางเดินเรือ เพราะปริมาณการค้าที่สูงขึ้นมาก 2) จีนพัฒนาสำเภาของตนให้แข็งแรงและใหญ่ขึ้นมาก มีการพัฒนาเข็มทิศ การผลิตเพื่อตลาดภายในจึงขยายตัว สามารถเก็บภาษีได้มากขึ้นเป็นแหล่งรายได้สำคัญของรัฐ อาณาจักรที่คุมเมืองท่านี้มีอำนาจทางเศรษฐกิจเพิ่มขึ้น คุมหัวเมืองง่ายขึ้น ราชอาณาจักรทั้งสามมีรูปแบบของรัฐต่างไปจากรัฐก่อนหน้าอย่างมากเกิดเอกภาพทางการเมืองเศรษฐกิจและวัฒนธรรม ภายหลังศตวรรษที่ 16 ราชอาณาจักรทั้งสามเครื่องย้ายมาคุมชายฝั่งทะเลอย่างรัดกุม 3) ความเฟื่องฟูทางการค้าในภูมิภาคเกิดขึ้นเพราะจีนตั้งแต่ราชวงศ์หมิงลงมาและอินเดีย ไม่ใช่เพราะการเข้ามาของกำปั่นตะวันตก ทั้งสามรัฐราชอาณาจักรต่างมีส่วนร่วมและการค้าทางทะเลทั้งในฐานะเจ้าเมืองท่า และเจ้าของสำเภาค้าขาย มีรายได้มหาศาลใช้ในการบำรุงเกียรติกษัตริย์

เหนือกว่าแคว้นอื่น ๆ สามารถลงทุนทางทหารได้ยิ่งใหญ่ และ 4) การขยายตัวของการค้าทางทะเล ก่อให้เกิดความตึงเครียดแก่ผู้ปกครองส่วนในเพราะมีประชากรมากกว่าแต่ถูกคานอำนาจด้วยเมืองท่าเพราะมีกองกำลังทางเรือจากประเทศต่าง ๆ เช่น จีนคอยหนุนหลังบางครั้งอาจมีโจรสลัดและชาวตะวันตก ด้วยเหตุนี้ทำให้ผู้ปกครองส่วนในจึงจำเป็นต้องขยายอำนาจไปครอบคลุมเมืองท่าด้วย อยุธยาเป็นข้อยกเว้นที่น่าสนใจเพราะเป็นเมืองท่าและเป็นเมืองที่มีประชากรหนาแน่นในขณะเดียวกัน มีการรับลูกหลานพ่อค้าเข้าเป็นขุนนาง ฝ่ายในใกล้ชิดราชสำนัก ตรงข้ามกับราชสำนักอังวะที่ไม่รับเลยอย่างเด็ดขาด

การค้าต่างประเทศและการค้าภายในของราชอาณาจักรหงสาวดี - อังวะ นับจากคริสต์ศตวรรษที่ 15 การค้าขยายตัวมากในมหาสมุทรอินเดีย พะโคเป็นเมืองท่าหลักมีฐานการเกษตรที่ดี ต้นราชวงศ์ตองอูในยุคต้นได้ยึดพะโคเป็นเมืองหลวงขยายอำนาจยึดเมืองท่าสำคัญ (บริเวณอ่าวเบงกอลตะวันออกตอนบน) การค้ารุ่งเรืองอย่างมาก หลังจากคริสต์ศตวรรษที่ 17 การค้าในมหาสมุทรอินเดียซบเซา จึงย้ายราชธานีไปยังเขตแกนกลางที่ประชากรหนาแน่นเป็นแหล่งเกษตรขนาดใหญ่ จนถึงศตวรรษ ที่ 18 การค้าซบเซาลงแต่เมืองท่าตอนใต้ยังเป็นเมืองท่าส่งออกสำคัญของตลาดโลก

การค้าต่างประเทศและการค้าภายในของราชอาณาจักรไดเวียดในไดเวียด เศรษฐกิจเงินตราซึ่งขยายตัวอย่างรวดเร็วในภาคเหนือ มีผลอย่างเดียวกันกับที่เกิดกับอีกสองราชอาณาจักร ในด้านหนึ่งเพิ่มอำนาจของรัฐบาลกลางเพราะทำให้มีรายได้มากขึ้นแต่ในอีกด้านก่อให้เกิดความรวนเรแก่ระเบียบทางสังคมที่ผดุงอำนาจของรัฐบาลเพียงแต่ว่าใน Dong Ngoai เกิดขึ้นกว้างกว่าและชัดเจนกว่าในอังวะและอยุธยา เพราะเศรษฐกิจเงินตรากระทบผู้คนแพร่หลายมากกว่า ศตวรรษที่ 18 เป็นช่วงเวลาแห่งความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ การค้าที่เฟื่องฟูขึ้นทำให้สถานะทางสังคมและศาสนาของผู้คนเปลี่ยนไป เกิดความเคลื่อนไหวทางปัญญาของบัณฑิตขงจื๊อ มีการเผยแพร่คำสอนขงจื๊อเพื่อฟื้นฟูสังคมที่เสื่อมโทรม

การค้าต่างประเทศและการค้าภายในของราชอาณาจักรอยุธยา เป็นเมืองที่มีบทบาททางการค้าระหว่างประเทศมาตั้งแต่ต้น มีปริมาณการค้ามากกว่าไดเวียดและอังวะ มีการแย่งชิงตำแหน่งเมืองท่าสำคัญกับหลายรัฐ ศตวรรษที่ 17 การค้า

ต่างประเทศทั้งตะวันตกและเอเชียขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างมาก แต่ในช่วงปลายตะวันตกมองว่าค้ากับอยุธยาได้กำไรไม่มากจึงถอนตัวแต่การค้าระหว่างเอเชียยังคึกคักเหมือนเดิม ต้นศตวรรษที่ 18 จีนเปิดตลาดข้าว รัฐราชอาณาจักรทั้งสามโดยเฉพาะอยุธยาและไดเวียดต่างผลิตข้าวเพิ่มขึ้นเพื่อป้อนตลาดจีนเปิดใหม่ อยุธยาผนวกเมืองท่าบนคาบสมุทรมลายู

การผนึกตัวทางวัฒนธรรม เมื่อกล่าวโดยรวมระหว่างศตวรรษที่ 15 ถึง 18 วัฒนธรรมในเขตแกนกลางของราชอาณาจักรทั้งสามเกิดความเป็นรูปแบบอันเดียวกันอย่างเห็นได้ชัด ปัจจัยสำคัญที่ทำให้เกิดความเป็นปึกแผ่นทางวัฒนธรรมด้วยมีสิ่งสำคัญอยู่สามอย่างตามความเห็นของ Lieberman คือ 1) ศาสนาและวัฒนธรรมประเพณีทางสังคม 2) ภาษาและวรรณคดี และ 3) ด้านชาติพันธุ์

ความเสื่อมและล่มสลายของสามราชอาณาจักรในศตวรรษที่ 18 เมื่อมีชนชั้นนำเพิ่มมากขึ้น การแข่งขันทางการเมืองตึงเครียดทั้งสามราชอาณาจักร ภาวะเงินเฟ้อที่เกิดจากชาติตะวันตกเข้ามาค้าขายโดยตรง กษัตริย์ใช้จ่ายสูงเพื่อรักษาอำนาจ อังวะและอยุธยามีสงครามบ่อยจนอ่อนแออีกทั้งยังเกิดกบฏบ่อยครั้ง เศรษฐกิจเติบโตมากส่งผลให้ความมั่นคงทางการเมืองและสังคมลดลง *1) ความเสื่อมของราชอาณาจักรอังวะ* ปัญหาใหญ่ของอังวะคือการแบ่งพรรคแบ่งพวกของขุนนางชิงอำนาจกันเอง โดยเฉพาะสมัยที่กษัตริย์อ่อนแอ มีการขูดรีดจากประชาชนมากขึ้น ไพร่หลวงไม่มีที่ดินทำมาหากิน มีการรุกรานจากภายนอกอยู่เสมอ การก่อกบฏการขาดแคลนอาหาร สิ่งสำคัญคือความไม่เข้มแข็งของส่วนกลางทำให้หัวเมืองแข็งข้อ *2) ความเสื่อมของราชอาณาจักรอยุธยา* การถ่วงดุลอำนาจระหว่างกษัตริย์และขุนนางเป็นเรื่องสำคัญกว่าการสร้างความเข้มแข็งแก่การบริหารบ้านเมืองทำให้การบริหารเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็ว ตอนเสียกรุงความภักดีต่อกษัตริย์อยุธยาสิ้นสลายอย่างรวดเร็วเมื่อกองทัพพม่ายกเข้าล้อมกรุง ในช่วงกรุงแตกมีเพียงผู้นำตามธรรมชาติเพื่อเอาตัวรอดเท่านั้นพระยาตากจึงสามารถเป็นผู้นำได้แต่ไม่สามารถฟื้นฟูขนบของความเป็นราชอาณาจักรกลับมา เรียก “ช่วงว่างขนบ” และ *3) ความเสื่อมของราชอาณาจักรไดเวียด* กลไกการบริหารเสื่อมลงเพราะตระกูลหลักทั้งสองไม่เข้มแข็ง หัวเมืองไม่ส่งรายได้แก่เมืองหลวงและยังข่มเหงราษฎรเพื่อสะสมทรัพย์สินเอาเปรียบชาวนาก่อให้เกิดกบฏชาวนาบ่อยมากในภาคเหนือ ทำให้รัฐบาลต้องปราบปรามบ่อยครั้งกินเวลานาน ทางใต้มักพบชนเผ่าปล้นสะดมชุมชน บัณฑิตที่เกิดขึ้นในชนบทก่อให้เกิดกระแสทางปัญญาที่ไม่พอใจสภาวะความเสื่อมโทรมของสองตระกูลนำไปสู่ความ

เคลื่อนไหวแนวใหม่

ช่วงว่างขนบ *1) ช่วงว่างขนบในราชอาณาจักรอังวะ* นับตั้งแต่พะโคตีอังวะใน พ.ศ. 1752 เป็นจุดเริ่มต้นของช่วงว่างขนบในพม่า ช่วงเวลาดังกล่าวกินเวลาเพียง 5 ปี เท่านั้น อย่างไรก็ตามหากนับอีกสถานการณ์หนึ่งที่พะโคต้องรับศึกทั้งภายนอกและภายใน ก็ถือได้ว่าช่วงว่างขนบของพม่ายาวนานไม่ต่างจากเพื่อนบ้าน *2) ช่วงว่างขนบในราชอาณาจักรอยุธยา* เกิดก่อนกำแพงกรุงศรีอยุธยาจะพังลงประมาณ 1 ปี เพราะระบบบริหารพังทลายไปแล้ว ในสมัยพระเจ้าตากไม่มีขนบราชอาณาจักร เกิดชุมนุมเล็กใหญ่มากมายเป็นระเบียบย่อย ๆ การรื้อฟื้นขนบเป็นไปได้ยากกระบวนการที่เกิดขึ้น จึงจำเป็นต้อง “ปรับเปลี่ยนขนบ” และ *3) ช่วงว่างขนบในราชอาณาจักรไดเวียด* ยุคสมัยไตเซิน 30 ปี เป็นช่วงว่างขนบ ในช่วงฟื้นฟูขนบมีความคล้ายกับรัชสมัยพระเจ้าตากสินอย่างมาก

บทวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบ “ช่วงว่างขนบ” ที่เกิดในสามรัฐของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เป็นผลของความเสื่อมโทรมด้านระเบียบการเมืองและสังคม ทั้งสามรัฐจึงมีจุดหมายจะปรับเปลี่ยนเพื่อแก้ไขจุดอ่อนของระเบียบที่มีมาก่อนและเกิดในเวลาใกล้กัน ช่วงว่างระเบียบในสามรัฐล้วนทำความเสียหายให้แก่ชีวิตคน อาคารบ้านเรือน สถาบันทางสังคมและวัฒนธรรม การค้า เป็นต้น และคนที่ช่วงชิงอำนาจได้คือคนที่มีเครือข่ายที่มีประโยชน์ทางการเมืองเพื่อที่จะสามารถสนับสนุนตนเองให้เป็นศูนย์กลางของความภักดีของรัฐราชอาณาจักรนั้น ๆ

บทแนะนำ โดยสรุปแล้วงานเขียนเล่มนี้ได้นำเสนอคำอธิบายหลายส่วนที่น่าสนใจสามารถทำให้ผู้อ่านสามารถเข้าใจได้ถึงบริบทที่แตกต่างและความเหมือนกันของสามราชอาณาจักร ประเด็นที่น่าสนใจคือจุดร่วมที่เหมือนกันของทั้งสามราชอาณาจักร ผู้เขียนเรียบเรียงได้อย่างมีนัยสำคัญว่ามีปัจจัยหลักมาจากด้านการค้าขายระหว่างประเทศและภายในประเทศก่อให้เกิดการขยายตัวทางด้านประชากร (ในส่วนนี้แสดงให้เห็นว่าลักษณะทางประชากรศาสตร์มีผลสำคัญต่อการบริหารจัดการประเทศไม่ว่าจะไพร่หรือทาสต่างมีผลต่อส่วนกลาง) ประเด็นสำคัญคือการไม่พร้อมรับการเปลี่ยนแปลงของผู้บริหารราชอาณาจักรเมื่อเกิดการเปลี่ยนแปลง ไม่สามารถบริหารจัดการให้ราบรื่นได้เมื่อต้องปะทะกับภัยหลายด้าน จึงนำไปสู่ “กรุงแตก” ในสภาวะ “ว่างแผ่นดิน” หรือ “ว่างขนบ”

ในท้ายที่สุดหนังสือ “ว่างแผ่นดิน ประวัติศาสตร์เปรียบเทียบ “กรุงแตก” ได้อ่านและสังเคราะห์ ย่อยข้อมูลจากตำรา เอกสารวิชาการหลายเรื่องเพื่อนำเสนอเกี่ยวกับเรื่องราวใหม่ได้อย่างเป็นระบบ เปรียบเทียบให้เห็นเป็นประเด็นที่ชัดเจน เล่าเรื่องราวเป็นลำดับทำให้ผู้อ่านเข้าใจได้อย่างชัดแจ้ง สิ่งสำคัญคือ นิธิ เอียวศรีวงศ์ นำประมวลเอกสารภาษาต่างประเทศมาใช้ในการเขียนหนังสือเล่มนี้ ทำให้นักวิชาการหรือผู้ที่สนใจศึกษาเกี่ยวกับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์เปรียบเทียบนี้ได้รับองค์ความรู้ใหม่แต่หลากหลาย ข้ามพรมแดนทางภาษา หากมีการศึกษาเรื่องราวในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ผ่านหนังสือเล่มนี้ จะเข้าใจสามารถเปรียบเทียบ มุมมองทางประวัติศาสตร์ในเรื่องราวอื่น ๆ อีกมาก

References

Chiwarak, P. (2023). *“ว่างแผ่นดิน” ในประวัติศาสตร์ล้านนา* [“Empty Land” in Lanna History]. Retrieved October 29, 2023, from https://www.the101.world/lanna-history-9.

Eoseewong, N. (2021). *ว่างแผ่นดิน ประวัติศาสตร์เปรียบเทียบ “กรุงแตก” ในสามราชอาณาจักร* [Interregna in Comparison: Ineffective Adjustment to Changes in the 18th Century among Three Mainland Southeast Asian Kingdoms]. Bangkok: Social Sciences and Humanities Textbook Foundation.

Mukdawijitra, Y. (2019). *อุษาคเนย์ยาม “ว่างแผ่นดิน”* [Southeast Asia, when “Empty Land”]. Retrieved October 29, 2023, from https://www.the101.world/comparative-collapse-history-in-south-east-asia.